

BALOGH ELEMÉR*

Jogtörténeti megjegyzések a Székely Mikó Kollégium státuszjogához

Kedves egyetemi tanár-kollégámnak szeretném tisztelem és barátságom jeleként ezt a szerény dolgozatot ajánlani, az ez évben betöltött 70. születésnapja alkalmából készülő emlékkönyvbe. *Czucz Ottóval* hallgatóként ismerkedtem meg, nekünk a társadalombiztosítási jogot adta elő, átütő szakmai tudást sugározva. Szelíd egyénisége, nagy tudása komoly tekintély-teremtő tényezőnek bizonyult.

Sok-sok évvel később, az alkotmánybírói székben én követhetem, szegedi professzorként, az ő talárját alakították rám, s az ő referációján dolgoztam tovább. A munkajogról és főleg a társadalombiztosítási jogról belém táplált tudás, ami addig inkább csak bűvópataként élt bennem, egyszeribe felszínre tört. Hálás vagyok a sorsnak, hogy Ottó tanítványa lehettem, s talán az alkotmánybírói munkám is magán viseli annak nyomain, hogy ilyen jó mesterem lehetett.

*

Tisztelgő dolgozatomban egy olyan témát dolgoztam fel, ami inkább jogtörténeti és egy kicsit alkotmányjogi vonatkozásokat hordoz, ekként talán alkotmánybírói ihlettségűnek is mondható. Tanulmányomban azt szeretném röviden bemutatni, hogy a magyarországi történelemben az egyházak és az iskolák viszonya milyen karakterrel jellemezhető, továbbá, hogy a mindenkori közhatalom, az állam szemszögéből nézve mely tényező, az egyház avagy annak iskolája bírt-e tulajdonosi habitussal. Erdély alkotmány- és jogtörténete régóta kedves érdeklődési területem, s amikor a közelmúltban a média által is felkapott hír elérte, hogy ti. a híres Székely Mikó Kollégium ingatlanjogi státusát kedvezőtlenül érintő romániai bírósági döntés született,¹ tudtam, hogy ennek az ügynek jogtörténeti

* tanszékvezető, egyetemi tanár, SZTE ÁJK Európai Jogtörténeti Tanszék

¹ Jogerősen felfüggesztett szabadságvesztésre módosította a ploiesti-i táblabíróság a sepsiszentgyörgyi Székely Mikó Kollégium visszaszolgáltatása miatt indított büntetőperben a restitúciós bizottság tagjaira alapfokon kiszabott börtönbüntetéseket, és megerősítette az elsőfokú ítélet azon részét, amely szerint a református egyház elveszíti tulajdonjogát az ingatlan felett – közölte az MTI-vel *Georgiana Petrisor*, a táblabíróság szóvivője. Első fokon a bíróság 2012-ben a közérdek elleni visszaélésnek minősítette azt, hogy a háromtagú restitúciós bizottság 2002-ben egy korábbi kormányrendeletet végrehajtva visszaadta a kommunizmus idején államosított sepsiszentgyörgyi épületegyüttest az Erdélyi Református Egyházkerületnek. A szóban forgó bírósági döntés

vetülete is van. A státuszjogok pedig egyszerre jogtörténeti és a hatályos alkotmányjog területét is érintő kérdések sorát vetik fel. Rövidke dolgozatomban csupán néhány fontosabb alkotmány- és jogtörténeti szempontból jelentős körülmény vizsgálatára vállalkozhattam.

A vizsgált időszakban, a történeti zsargonnal mondott „hosszú 19. században” (értsd: a francia forradalomtól, 1789-től az első világháború kitöréséig, 1914-ig) az állam és az egyház modern fogalmaink szerint még nem, vagy csak részlegesen lett szétválasztva, szeparációjuk folyamata történelmi léptékekkel mérve éppen, hogy megindult. Ezt a tényt azért szeretném mindjárt dolgozatom elején nyomatékosan leszögezni, mert tudnivaló, hogy a kései középkorból megörökölt alapokon nyugvó szemlélet számára az a világ legtermészetesebb dolga volt, hogy az egyház – a reformációtól kezdve: egyházak – legitím módon alapíthat és működtethet intézményeket, ezek között iskolákat (*scholae, universitates*). Mi több, bátran mondhatjuk, hogy masszív társadalmi elvárás volt, hogy az egyházak a műveltség megalapozása és terjesztése terén oroszlánrészt vállaljanak. Ez az egyházak saját szempontból vett küldetésével is pontosan egybevágott, hiszen a keresztény egyház(ak) egyik fontos sajátossága (régén és ma is) a hitgazságok elterjesztése mellett a társadalom tagjainak intellektuális nevelése. Bizonyításra nem szoruló tény, hogy Európában a középkor évszázadaitól kezdve hosszú időn át szinte kizárólag egyházi iskolák (főleg: szerzetesi és káptalani iskolák) terjesztették az írás-olvasás kultúráját, valamint az erre épülő magasabb műveltség elemeit.

A 19. században mélyreható társadalmi változások indultak meg és zajlottak nagy intenzitással Európában, így Magyarországon is. Témám szempontjából elsősorban azt kell kiemelni, hogy az oktatás, a művelődés iránti igény társadalmi programmá emelkedett, ami a politika dimenziójában államcélként fogalmazódott meg, és az állam-egyházak közötti konfliktusokkal tarkított, a törvényhozás szintjére jutott formájában az általános tan kötelezettséget célzó megoldásokban öltött testet. A cél egyre világosabban megfogalmazva az lett, hogy a társadalomnak lehetőleg minden tagja részt vehessen az iskolákban folyó oktató-nevelő munkában. Ezt a célt az állam a maga eszközeivel, kötelező érvényű törvények megalkotásával kívánta elérni, minek során az természetesen föl sem merült, hogy az egyházakat kirekesszék ebből a nagy társadalmi szerepvállalásból, ellenkezőleg: a hiányosnak, ezért elégtelennek ítélt egyházi intézmények által folytatott oktatás „réseit” kívánták kitölteni állami oktatási intézményrendszer létrehozásával. Az a kérdés föl sem merült, hogy a nem ritkán több évszázados múltra visszatekintő, egyházi iskolák viszonyát anyaegyházukkal megkérdőjelezzék. Nehézséget jelentett viszont, hogy némely egyházi intézmény által fenntartott iskola – mint esetünkben, a sepsiszentgyörgyi Székely Mikó Kollégium is – elégtelen anyagi eszközökkel rendelkezett csupán, ezért alapításától kezdve rászorult külső, jellemzően városi és állami támogatásra. Ez a tény azonban a legcseké-

tartalma röviden. Az Erdélyi Református Egyházkerület visszakapta az államosított ingatlanok rendezési folyamatában a sepsiszentgyörgyi Székely Mikó Kollégium épületét. Büntetőjogi feljelentést tettek a visszazolgáltatást elrendelő bizottság tagjai ellen, azzal az indokolással, hogy hivatali visszaélést követtek el, mert az ingatlan nem az eredeti tulajdonosnak szolgáltatott vissza. A bíróság a büntetőeljárás során megállapította a bűncselekmény elkövetését, és azt, hogy az ingatlan nem a református egyház tulajdona volt. Következésképpen elítélte a bizottság tagjait (a bizottság valamennyi tagja felfüggesztett börtönbüntetést kapott), és elrendelte az ingatlanrendezés előtti állapot helyreállítását, vagyis az ingatlan visszakerült állami tulajdonba. Forrás: <http://mno.hu/hatarontul/ujraallomistjak-a-szekely-miko-kollegiumot-1260307> (letöltés: 2015.07.15.).

lyebb mértékben sem relativizálta el egy oktatási intézmény valamely egyházhoz való tartozásának a maga korában senki által el nem vitatott tényét.

Röviden: *az egyházaknak voltak iskoláik, és nem az iskoláknak volt egyházuk.* Árnáltabban fogalmazva: az egyházak iskolái a legszorosabb, legbensőbb kapcsolatban álltak anyaegyházaikkal; az iskolák vallási karaktere nem csupán „felekezeti hovatartozásukra” utalt, hanem arra az immanens viszonyra, amely egyház és iskolája között, még hozzá hierarchikus értelemben fönnállott. Sohasem egy iskola rendelkezett valamely egyház belügyeiben, ellenben mindenkor az adott egyház gondoskodott a hozzá tartozó iskola létesítéséről, működési feltételeinek biztosításáról, a tanári karról – még hozzá gyakran konkrét, személyi kinevezések terén is.

Mindehhez jött az a magyarországi jogtörténeti fejlemény, hogy 1855-től megkezdődött az ingatlan-nyilvántartás bevezetése. Ez a jogintézmény hazánkban idegen, oktrojált császári jogként jelent meg, de ha lassan is, gyökeret eresztett jogunkban és az országos gyakorlatban. Párhuzamosan bevezetésre került az Osztrák Polgári Törvénykönyv, amely a magánjogi intézmények anyagi jogi bázisát teremtette meg, új és modern alapon, ill. tartalommal. Ez a fontos kútfő, mely egyebek mellett a tulajdonjog fogalmát is részletesen taglalta, Magyarországon szokásjogi forrásként az egész polgári korban használatban volt. Egészen az 1959. évi IV. törvény. a Polgári Törvénykönyv megalkotásáig nem lévén magánjogi kódexe Magyarországnak, az egyetemeken például a kötelezően oktatott jogi stúdiumok között szerepelt az Osztrák Polgári Törvénykönyv mint tananyag (‘Részleges Ausztriai Magánjog’ címen). Amikor tehát a 19. század második felében megkezdődött Magyarország egész területén az ingatlanok összeírása és a jogilag releváns tények, adatok telekkönyvben rögzítése, az egyházak és iskoláik közötti tulajdonjogi viszony kérdésként fel sem merült: magától értetődőnek tekintették, hogy az egyes, magukat valamely egyházhoz tartozónak vallott iskolák (és azok ingatlanai) a megnevezett egyház tulajdonának számítottak.

1. Az ingatlannyilvántartás kérdése

Magyarországon az első földadókataszter terve kalapos királyunk egyik fontos reform-elképzelése volt, aki megkísérelte az általános földadó bevezetését is. Próbálkozása kudarcba fulladt.² A telekkönyvezés intézményét a Habsburg birodalomban először az Osztrák Polgári Törvénykönyv (1812) vezette be, de ez a jogforrás – s benne a telekkönyv intézménye – Magyarországon kezdettől erős ellenkezést váltott ki. A telekkönyv intézményét a neoabszolutizmus idején egy császári pátens, az 1855. évi december 15-i Telekkönyvi Rendtartás vezette be Magyarországon, amely az 1961. február 1-jén életbeléptetett, a telekkönyvről szóló 54/1960. sz. Minisztertanácsi rendeletig hatályban is maradt. Egy-egy község telekkönyve betétekből (ahol még nem készült el, ott telekjegyzőkönyvekből) állt, amelyek mindegyike egy-egy személynek vagy több tulajdonostársnak az adott községen belüli egy vagy több ingatlanát foglalta magába. Ezek vol-

² A kataszter és a telekkönyv magyarországi intézménytörténetéről lásd: FENYŐ GYÖRGY: *Földjog és földügyi intézmény-hálózat*. Forrás: http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/0027_FF17/index.html (letöltés: 2015.07.16.).

tak a személyi lapok (*Personalfoliumok*), szemben a telkek szerint vezetett lapokkal (*Realfoliumok*). Az 1861. évi Országbírói Értekezlet által megalkotott Ideiglenes Törvénykezési Szabályok az országgyűlés intézkedéséig hatályban tartották a Telekkönyvi Rendtartást és az Osztrák Polgári Törvénykönyv ehhez kapcsolódó részeit.

A magyar társadalom sokáig nem tudott megbarátkozni a telekkönyv intézményével. Bármilyen hosszadalmas eljárással is törekedtek a telekjegyzőkönyvek elkészítésekor arra, hogy a telekkönyv a fennálló helyzetet híven tükrözze, nem sikerült elérni azt, hogy az utóbb beálló változások telekkönyvi feltüntetésére maga a nép törekedjék. Ezért aztán az évtizedek során a tényleges birtoklás és a telekkönyv tartalma között olyan mennyiségű eltérés mutatkozott, hogy nem találta volna a törvényhozás igazságosnak a telekkönyvön kívüli jogszerzők jogait mereven megtagadni, mert az tömeges pereskedéseknek vált volna az alapjává. Ezért az ügy rendezésére hivatott törvény – az 1886. évi XXIX. tc. a telekkönyvi betétek szerkesztéséről – próbálta az összhangot újra kialakítani, de ez 1961-ig teljes mértékben a polgári korban soha sem sikerült. Mindenesetre tény, hogy a telekkönyv intézményét ez a magyar törvény volt hivatott a jogrendbe beilleszteni.

A telekkönyvvezetés tárgyát a forgalomképes és megterhelhető ingatlan képezte. Nem telekkönyvezték azokat az ingatlanokat, amelyek a közjavak körébe estek, miután ezek vagy forgalomképtelenek, vagy korlátozottan forgalomképesek voltak, és így a hitelélet tárgyát nem képezhették. A telekkönyvvezetés célja volt az ingatlan tulajdonjog biztonságát, az ingatlanforgalom zavarmentességét és a hitelezői érdekek védelmét szolgálni. A telekkönyv funkcióit a következőkben lehet összefoglalni: a jog- és vagyónbiztonság fenntartása, a magántulajdon biztosítása, a hitelügyletek szilárd alapokra helyezése és az ingatlan mint áru forgalmának előmozdítása. A joggyakorlat oldaláról tekintve elmondható, hogy Erdélyben még az anyaországi viszonyokhoz mérten is nagyfokú fejtelenség uralkodott az ingatlanok telekkönyvi bejegyzését illetően.

2. Az erdélyi katolikus egyház autonómiája

A tanulmányomban vizsgált témához illeszkedő, de egyházjogilag és politikailag is teljesen különálló katolikus egyház státusáról egy rövid összefoglalás fontos igazodási pont lehet. A történetileg kialakult Erdélyi Római Katolikus Státus (is) egyházjogi intézmény volt, és mint ilyen magánjogi személyiséggel és jogképességgel rendelkezett. Egy jó évszázada született könyvben ezt olvassuk: „Az erdélyi katolikus autonómia eredetét homály borítja. [...] Pedig ezen intézményben a tudomány egy, a sajátos magyar érdekeket messze túlhaladó érdekű és értékű alkotással áll szemben. A világegyház hierarchikus szervezetében ezen autonómia útján a világi hívek olyan jogálláshoz jutottak, amely az egész egyházban páratlanul áll. Az erdélyi kat. önkormányzatnak egyetemes jelentőséget annak egy egész egyházmegyére, sőt egész országra kiterjedő szervezete és hatásköre adott s ad [...]”³ *Bochkor Mihály* (1877–1920) vállalkozott az eredet problémájának megfejtésére, azzal a céllal, hogy beillessze az intézményt az egyházjog szisztémájába. Álláspontja szerint az Erdélyi Katolikus Státus jogi természetét az eredet dönti el. Az Előszóban azt a kérdést teszi fel, vajon, az Erdélyi Katolikus Státus a katoli-

³ BOCHKOR MIHÁLY: *Az Erdélyi Katolikus Autonómia*. Kolozsvár, 1911. 5. p.

cizmus belső szervezkedésének és küzdelmeinek gyümölcse-e vagy az erdélyi katolikus egyházra kívülről ráoktrojált intézmény. A műből kibontakozó válasz értelmében az erdélyi római katolikus autonómia a katolikus egyház életének és szervezetének a sajátos erdélyi viszonyok következtében⁴ az egyház laikus tagjai által kialakított önszerveződése. Intézményes formában való kifejlődésének jogi alapját az Approbáták⁵ 3. *articulusa* képezi, amely minden recipiált vallás részére elrendelte az egyházi és világi elemek közös gyűlésének felállítását. Ezek a hitbeli és erkölcsi tanokat nem érintő ügyekben (egyházkormányzat, vikárius-, majd püspökjelölés,⁶ a felekezeti iskolák adminisztrálása, a megmaradt egyházmegyei vagyon kezelése) kaptak döntési jogot.

A Státus a trianoni békeszerződés után szerényebb keretek között, de működött. Működésének jogalapja a román állam és a Szentszék között 1927-ben megkötött Konkordátum IX. szakasza,⁷ valamint a Státus helyzetének tisztázására kidolgozott, 1932. május 10-én aláírt egyezmény,⁸ amely a nevével is megfosztotta az intézményt (Gyulafehérvári Latin Szerződésű Katolikus Egyházmegye Tanácsa néven folytatta tevékenységét). Márton Áron püspök – a Státus kommunista befolyás alá kerülésétől tartva – 1948. augusztus 20-i rendeletével felfüggesztette az Egyházmegyei Tanács működését. Az 1950 nyarán létrehozott új intézmény, a Katolikus Státus Időközi Bizottsága már a katolikus egyháznak a román népköztársaságba való „beilleszkedését” szolgálta. A rendszerváltást követően, 2005-ben a Gyulafehérvári Főegyházmegye szenátusi gyűlése az Erdélyi Római Katolikus Státus néven bejegyzett alapítvány létrehozásáról döntött, amely a Státus örökébe lépve az államosított javak visszaszerzése és a hajdani célalapok kezelése révén a katolikus egyház érdekeit kívánja szolgálni.⁹

3. A protestáns egyházak iskolatartási joga

Alapvető ismeretünk, hogy az iskolalétesítést és fenntartást Európában a középkori egyház is egyik legfontosabb kulturális feladatának, mi több: küldetésének tekintette. Ezt a feladatot magától értetődő módon vitték tovább a protestáns egyházak, s nem volt ez másként Magyarországon sem. Megállapítható azonban, hogy az erősen katolikus orientáltságú bécsi központi hatalommal szemben a magyarországi, benne az erdélyi protestáns felekezetek gyakran szenvedtek diszkriminációtól, és a különböző békeszerződések (bécsi, linzi), valamint a vallásszabadságot megerősítő uralkodói oklevelek (pl. *Carolina resolutio*, 1732) is rendre

⁴ Erdélyben négy bevett vallás nyert létjogosultságot – ezt rögzíti a II. Rákóczi György alatt megalkotott törvénygyűjtemény, az Approbáták is –, de a vallások egyenjogúsága csak elvi szinten létezett. A gyakorlatban erős református hegemonia érvényesült, a törvénygyűjtemény is több, a katolikus felekezet szabad vallásgyakorlatát korlátozó rendelkezést tartalmaz.

⁵ Erdélyországnak és Magyarország hozzákapcsolt részeinek megerősített végzeményei/Approbatae Constitutiones Regni Transsylvaniae et Partium Hungariae eidem annexarum. In: Márkus Dezső (szerk.): *Corpus Iuris Hungarici*. Magyar Törvénytár. 1540–1848. évi Erdélyi Törvények. Budapest, 1900.

⁶ BÍRÓ VENZEL: *Püspökjelölés az erdélyi római katolikus egyházmegyében*. In: Bíró Vencel: *A kolozsmostori belső jezsuita rendház*. Kolozsvár, 1928.

⁷ *Monitorul Oficial*, 1929. évi 126. szám

⁸ Acord. In: *Monitorul Oficial*, 1932. augusztus 3-i 180. szám, beiktatva a 659. számú törvényerejű rendelettel. In: *Monitorul Oficial* 1940. március 1-i 52. szám.

⁹ HOLLÓ LÁSZLÓ (szerk.): *Katolikus autonómia. Fejezetek az Erdélyi Római Katolikus státus történetéből*. Csíkszereda, 2007.

érintették a protestáns felekezetek szabad vallásgyakorlata részeként az iskolalétesítés szabadságát. Ez egy nagyfokú oktatási autonómiában öltött testet, ami azután a 19. század közepétől erősödő liberális, polgári állam szekularizáló törekvéseinek is egyik céltáblájává lett.

3.1. A reformkor hajnala, az első törvényi garancia

A honi protestantizmus tevékenységének egyik kiemelten fontos területe volt mindenkor az önálló hatáskörbe tartozó iskolaügy. Alapvetőnek tekintett, garanciális jelentőségű jogforrás volt az 1791:26. tc. 5. §-a, amely részletesen meghatározta a protestánsok saját iskoláikhoz való jogviszonyát. Az oktatásügy autonómiáját hangsúlyozta a 'két magyar haza' protestáns egyházainak 1848. évi egyetemes értekezlete is, amikor a felekezeti iskolák feletti törvényhozás és kormányzás jogát az államhatalomnak nem adta át, hanem kizárólagos, saját jogának tartotta fenn. „[...] a magyar protestáns egyház is, s egész eddigi életfolyamának története, s a tanügyre vonatkozó számtalan törvényei kétségen kívül bizonyítják, hogy a saját iskoláiban törvényhozás és kormányzás jogát, ő felsége legfőbb felügyelési jogának ép-ségben hagyása mellett, mindenkor kizárólagos sajátjának tekintette [...]”¹⁰

3.2. A neoabszolutizmus ideje (1849–1867)

A levert szabadságharc utáni bécsi politika egyik legismertebb és legszembetűnőbb vonása a birodalmi centralizáció, kulturális téren a németesítési törekvések gátlástalan erőltetése, ennek részeként pedig a nemzeti oktatásügy egyébként nagyon hátramaradott állapotának germanizációs színezetű reformja volt. Mivel a neoabszolutizmus alatt a felekezeti autonómia súlyos sérelmeket szenvedett, 1857. április 20-án három református egyházkerület küldöttsége Bécsben folyamodványt nyújtott be az uralkodónak, amelyben kérték: „Méltóztassék legkegyelmesebben megengedni, hogy addig is, míg tartandó zsinat által egyházi és iskolai ügyünk végelintzését intézhetnők, mi iskoláink felett, az 1791. XXVI. 5. §-a értelmében a mindenkor tisztelettel fogadott felsőbb felügyelet mellett, autonomikus törvényszerű testületeink által magunk rendelkezessünk; a többször idézett törvénytől eltérő megszorítások alól felmentessünk és hogy ily értelemben rendezendő iskoláink státusérvénynyel bírjanak.”¹¹ A felekezetek iskoláikat örökségnek tekintették, ami már jogilag is jelentőséget hordozott: „A multak figyelembevételére, sőt tanulmányozására annál inkább utalva és kötelezve vagyunk, mert a jog a melyről szó van, s magok az iskolák is, a melyekre e szó alatti jog vonatkozik, nem a mi szerzeményeink, nem a mi vívmányaink, hanem őseinktől reánk hagyott örökségek, illetőleg bizományok, letétemények azok.”¹² Jól kitetszik a kiváló református teológus, Révész Imre okfejtéséből, gondolkodásának vezérfonala a magyar jogszemlélet időbeli kontinuitása, közjogilag szólva: a történeti alkotmányba ágyazott szemlélet volt. Ennek ide vonatkozatható lényege, hogy az egyes jogintézmények sohasem szakíthatók ki abból a történeti fejlődésből, amelyből származnak, amelyben aktuálisan hatásukat kifejtik, s amelyben alapjául szolgálnak a jövőbeni életviszonyok rendezésekor.

¹⁰ RÉVÉSZ IMRE: *Vélemény a magyar protestáns egyházalkotmány fő pontjai felett, különös tekintettel a jövőendő törvényhozásra*. Debrecen, 1957. 36. p.

¹¹ RÉVÉSZ IMRE: *Adalékok a magyar protestáns iskolák autonómiájának történetéhez*. 2., javított és bővített kiadás, Debrecen, 1870. 71. p.

¹² Uo., 76–77. pp.

Történelmileg aránylag rövid időre, de visszatért tehát az egyházaknak iskoláikhoz fűződő szoros viszonyának megsértése: „A forradalom és szabadságharc bukása után a Bach-rendszer felfüggesztette a protestánsok autonómiáját, iskoláikat állami felügyelet alá helyezte [...] A legnagyobb sérelem az 1959-ben kiadott pátens volt, amelyet azonban rövid idő múlva vissza is vontak.”¹³ 1860 után a tanügy újra a helytartótanács igazgatása alá került.

3.3. A dualizmus korának liberális oktatáspolitikája, a fontosabb jogforrások

Anélkül, hogy a részletek taglalásába bocsátkoznék, szinte csak felsorolásszerűen említem azokat a kútfőket, amelyek jelzik, hogy az állami jogalkotás az intézményesített közoktatás ügyét a legkomolyabban gondolta. Ebben az időben alapvető jelentőségű az 1868. évi népoktatási törvény, amely hazánkban először bevezette a tankötelezettséget. A felekezeti iskolaügyi autonómia mellett elkötelezettek számára elfogadhatatlan volt a törvényben megtestesült állami beavatkozás; sérelemnek tekintették pl., hogy a törvény szerint a kormány iskolafelügyeleti hatósága a protestáns iskolákra is kiterjedt. Tudnivaló azonban, hogy a sérelem az oktatásba való beavatkozás ténye ellen irányult, nem valamilyen tulajdonjogi viszony vált problematikussá.

A következő fontos jogforrás az 1876. évi XXVIII. tc., amely a felekezeti iskolák másodfokú hatóságaként az egyházügyi tanfelügyelőséget állított fel. Az 1883. évi XXX. tc. a dualizmus idejének középiskolai alaptörvénye, amely kisebb módosításokkal 1919-ig hatályban volt. Kiemelném a törvény 47. § c) bekezdését, amely tükrözi az államnak azt a világos álláspontját, hogy a tantestület tagjává történő kinevezést az egyház belügyének tekintette: „azon tanárokat, kik a fentebbi a) pont alatt említett tőkepénzalapítvány vagy birtok jövedelméből [...] díjaztatnak, továbbra is mindig az intézet hatósága választja a tanári pályára képesített egyének közül; a tanárok fizetését is ugyanazon hatóság határozza meg [...]”. A törvény tehát a „hatóság” vagyis esetünkben az egyház és iskolájának egymáshoz mért viszonyára úgy tekint, mint amelybe van ugyan bizonyos fokig beleszólása, de az iskola lényegét adó kérdésekben meghagyta az egyház autonóm viszonyát iskolájával szemben.

4. A Székely Mikó Kollégium státusa

A Székely Mikó Kollégiumnak az erdélyi református egyházkerülettel való bensőséges kapcsolatát, ahol az „ev. ref.” jelző nem csupán az iskola „felekezeti jellegére” utalt, jól mutatják a névadó gr. Mikó Imre végrendeletében foglaltak: „1. A fenn elősorolt záloglevelek halálom után legott átmennek a s.-szentgyörgyi tanoda tulajdonába, ugy azonban, hogy a megjelölt egész tőke, letéteménykép, az erdélyi ev. ref. egyházkerületi állandó igazgató tanács levéltárában lévő ellenzáros Wertheim-szekrényben elhelyezendő és mint alapítvány az egyházkerületi pénztárnak számadása alá adandó s csakis kamatai bocsáttanak a sepsi-szentgyörgyi tanoda használatába, az alább meghatározott módozat szerint.”¹⁴

¹³ KÖTE SÁNDOR: *Közoktatás és pedagógia az abszolutizmus és a dualizmus korában (1849–1918)*, Tankönyvkiadó, Bp., 1975. 15. p.

¹⁴ DOMJÁN ISTVÁN: *A sepsi-szentgyörgyi államilag segélyezett ev. ref. Székely Mikó-Kollégium története. 1859–1895*, Jókai-Nyomda-Részvény-Társulat, Sepsi-Szentgyörgy, 1898. 106. p.

Vitán felül áll tehát, hogy egy nagyon erős középkori tradíció talaján a 17–19. századi magyarországi protestáns felekezetek is alapítottak és működtettek saját iskolákat, amelyekkel kapcsolatban a ’tulajdonjog’ kérdése lényegében föl sem merült, minden vitán fölül állt. A fő vitakérdés mindig az egyházakat megillető oktatásügybéli *autonómia* volt. A tulajdonjog kérdésének fogalmi problematizálása (hogy ti. egy iskola épületének ’tulajdonjoga’ a nevezett iskolát vagy annak felekezeti anyaintézményét illeti-e meg) annál is inkább anakronisztikus lett volna Magyarországon, mivel nálunk – a fentebb már említett jogtörténeti fejlődés sajátosságai miatt – polgári törvénykönyv 1959-ig nem is született, a magánjogi jogvitákban a bíróságok az évszázados szokásjog és nagy tekintélyű, részleges vagy hiányos legitimitású jogforrások (pl. Magánjogi Törvényjavaslat, 1928) vagy az esetünkben éppenséggel aktuális idegen kútfő, az Osztrák Polgári Törvénykönyv alapján ítéleztek. Ezek azért nagyon lényeges jogforrástani ismeretek, mert a jelen esetben kardinális jelentőségű ’tulajdonjog’ magánjog-dogmatikai értelmezéséről, jelesül a korabeli magyar jogfelfogás rekonstruálásáról van szó. Óriási történeti-dogmatikai hiba volna mai fogalmainkat, akár polgári anyagi jogi, akár ingatlan-nyilvántartási jogviszonyaink tételeit aggálytalanul visszavetíteni egy olyan időszakra, amely éppen jogforrástani szempontból gyökeresen különbözött a maitól, nem lévén kodifikált jog, vagyis alapfogalmak, jogi alapintézmények kifejezetten a történelmi szokásjogon alapultak. A jogtörténeti szokásjog pedig a több évszázados, gyakran éles küzdelmekben kivívott szabadságok tiszteletére épült, amely szabadságjogok kiemelkedően fontos részét képezte az egyházak által élvezett iskolatartási jog, az iskolákkal kapcsolatos nagyfokú egyházi autonómia.

Hangsúlyozni szeretném, hogy az egyházi struktúrák része volt mindenkor az iskola, és semmiképpen sem fordítva. Egyház és iskolájának kapcsolata a mindenkor világi jog, ekként külső jog szempontjából sokáig nem volt definiálva, hiszen a világi jogrend évszázadokon át teljes tiszteletben tartotta az egyház(ak) belső autonómiáját, annak jogi karakterével együtt. A 19. században megindult telekkönyvezés vetett először éles fényt egyház és iskolájának jogi karakterére, s ebből a korábban sosem volt szempontból nézve azt mondhatjuk, hogy egyfajta ’belső jogi személy’ státuszában jellemezhetők az egyházi iskolák. Ez azt jelentette, hogy az egyház minden lényeges, az iskola működésével kapcsolatos kompetenciát fönntartott magának, így a világi jog felől nézve: tulajdonosi pozícióban definiálta önmagát, de az iskolák fentebb bővebben kifejtett közoktatási funkciójának maradéktalan kifejtése végett készségesen vette a világi (állami és önkormányzati) támogatást.

Az egyházi struktúra immanens részét képező iskolák a társadalom közoktatási programjában vettek részt, ezért járt is nekik az állami támogatás (miként ma is), ezáltal pedig szükségessé vált valamiféle ’státuszjog’ megfogalmazása is. Ennek *sui generis* nevesítésére nem került ugyan sor, hiszen sem magyar polgári törvénykönyv, sem egyházi törvény nem született az egész polgári korban, mely ezt a kérdést definitíve tisztázta volna, a gyakorlatban azonban az állam olyan, relatív önállósággal felruházott intézményként tekintett az egyházi iskolákra (főleg, amelyek állami támogatást kaptak), amelyek ilyen módon közjogi státuszt is kaptak. Az iskolák egyházaikon belüli pozíciója lényegét tekintve nem változott ugyan meg, de egyfajta ’belső jogi státusz’ képét öltötték magukra.

ELEMÉR BALOGH

RECHTSGESCHICHTLICHE BEMERKUNGEN ZUM
STATUSRECHT DES 'SZÉKELY MIKÓ KOLLÉGIUM'

(Zusammenfassung)

Es ist eine historische Tatsache, dass auch die ungarischen reformierten Kirchen – auf Grund einer massiven mittelalterlichen Tradition – in den 17–19. Jahrhunderten eigene Schulen gegründet und funktionieren lassen haben. Das 'Eigentum' (d.h. wer der Eigentümer eines Schulgebäude ist) als Frage kam gar nicht in die Rede, sondern bloss die Autonomie der Schulen, gegenüber dem Staat.

Begrifflich festzustellen, wer der Eigentümer einer Schule ist, wäre umso mehr anachronistisch gewesen, weil ein Bürgerliches Gesetzbuch existierte in Ungarn bis ja 1959 gar nicht! Das ganze ungarische Rechtswesen, vor allem die Rechtspraxis funktionierte auf der Tradition, und das bedeutete betreff. der Rechtsquellen das Gewohnheitsrecht. Als geltendes Recht waren ein Entwurf für das Bürgerliche Besetzbuch (1928), oder das österreichische ABGB. Das zeitgenössische ungarische Recht war zur Zeit also ein unkodifiziertes System, das vollständig auf einer traditionellen Rechtsauffassung ruhte. Für diese Rechtsidentität galt ein evidentere Faktum, eine Präsomption, dass die Kirchen (unter denen selbstverständlich auch die reformierten Kirchen) im Lande über das Recht, Schulen zu gründen, folglich deren Gebäude als Eigentümen zu haben, verfügen. Anders formuliert: Die Kirchen hatten Schulen, und nicht umgekehrt. Das Verhältnis zwischen Kirche und derer Schule war von der Seite des weltlichen Rechts in Ungarn lange nicht definiert, weil die Rechtsordnung die innere Struktur der Kirchen weitgehend respektiert hatte, und es schien für überflüssig, innere Rechtsverhältnisse der Kirchen von der Seite des staatlichen Rechts zu bestimmen.

Die Autonomie der Kirchen, die freie Bildung, das innehaben des Schulwesens (und als Teilfrage: Gebäude zum Funktionieren der Schulen zu haben), mit besonderer Rücksicht auf die reformierte Kirche gegenüber der katholischen, kaiserlich-königlichen Wien, waren Errungenschaften der ungarischen Religionsfreiheitskämpfen. Das Beginn der Grundbuchführung in Ungarn seit 1855 brachte zum Ausdruck die rechtliche Problematik des Verhältnisses Kirche und derer Schule. Da die kirchlichen Schulen in der allgemeinen, gesellschaftlichen Bildung Teil nahmen, so damit in Zusammenhang nicht selten eine staatliche Unterstützung genossen, es schien für nötig, ein Statusrecht zu deklarieren. Ein derartige Deklaration ist zwar nicht zustande gekommen, der Staat (= das Recht) hatte die kirchlichen Schulen trotzdem als relative unabhängige Institute betrachtet, die infolge dessen ein Status von öffentlichrechtlichem Charakter hatten.

Die rechtliche Regelung der Position der Schulen innerhalb ihrer Kirchen wurde also bis hinein des 20. Jahrhunderts seitens des staatlichen Rechts nicht definiert, als ein 'innerer Status', d.h. eine immanente, relative Unabhängigkeit aber ständig anerkannt.